

CONCEPȚIA DESPRE POEZIE A LUI MIHAI EMINESCU

Beatrice COLIBĂ, studentă,
Facultatea de Litere,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți
Conducător științific: Nicolae LEAHU, dr., conf. univ.

Abstract: *This article refers to Mihai Eminescu's conception of poetry. In the text of the article are interpreted texts of **ars poetica** from the first, second and third phase of Eminescu's poetic creation. In the first phase of Eminescu's creation we cover the poet's preoccupation with reference to the creative act. The second period is the most generous in dealing with the theme of poetry, and the third phase demonstrates the consolidation of poetic consciousness.*

Keywords: *poetry, poet, poetic art, lyricism, interpretation, intertextuality, criticism.*

Poezia eminesciană și opera eminesciană în ansamblu au reprezentat dintotdeauna obiecte de cercetare literară, dar și lingvistică, fapt motivat, de altfel, de deschiderea textelor eminesciene către interpretare, dar și de multitudinea de abordări divergente. În această lucrare, nu ne propunem neapărat drept obiectiv de a revela, ci de a releva considerentul eminescian cu privire la poezie, la poet și rolul acestuia, la atributele eului creator. De asemenea, tindem spre o interpretare adecvată a textelor de *ars poetica* din cele trei etape ale creației eminesciene, referindu-ne la câteva texte lirice reprezentative.

Conceptul de *poezie* este larg tratat în dicționarele de teorie literară și în studiile de specialitate. Poezia este, mai întâi, o formă a literaturii, aceasta înregistrând o serie de particularități. Conceptul de *poezie* își are rădăcinile în cel de *poetică*, termen care nu trebuie atribuit doar poeziei. Poetica reprezintă o „teorie internă a literaturii”, obiectul poeziei fiind „atât literatura ”reală”, cât și literatura posibilă, mai exact spus acea proprietate abstractă care singularizează literatura, proprietate numită de formalisții ruși *literaritate*.” [16, p. 139] În dicționarul „Terminologie poetică și retorică” regăsim încă o interpretare a acestui termen teoretic: „Termenul de poetică se mai aplică, în mod curent, și concepției despre literatură și despre actul creator al unui scriitor anume.” [16, p. 139] Astfel, în contextul cercetării pe care o realizăm, pot fi utilizate sintagmele *poetica eminesciană* sau *poetica lui Eminescu*. Aceste formulări concentrează principalul obiectiv al cercetării – acela de a descoperi concepția eminesciană despre o formă a literaturii, poezia, dar și despre literatură în general. În *Cursul de poezie*, G. Călinescu anulează posibilitatea de definire a poeziei, subliniind caracterul deosebit al celor ce au *simțul pentru poeziei*: „Poezia nu se poate însă defini, ci numai descrie, fiindcă ea nu este o stare univer-

sală, ci un aspect sufletesc particular câtorva indivizi. Orice om aude și vede, afară de puține excepții. Simțul pentru poezie este însă excepțional.” [2, p. 17]

Indubitabil, Mihai Eminescu se numără printre puținii scriitori care demonstrează simțul excepțional pentru poezie. Prezența constantă a substantivului *poezie* și a elementelor caracteristice acestei forme de artă în textele eminesciene face viabilă bănuiala unei obsesii.

I. *Ars poetica* eminesciană în prima etapă de creație. Elemente de intertextualitate

În prima etapă de creație eminesciană, reliefăm preocuparea poetului cu referire la actul creator și rezultatele acestuia. Ne-am propus să lecturăm și să studiem textele din punct de vedere cronologic. Pentru prima etapă a creației lui Eminescu, în general, eminescologii delimitează anii 1866-1870, această perioadă fiind conturată de *formula retorică a romantismului pașoptist*. În acest segment temporal, au fost scrise texte cu elemente de artă poetică, precum „La Heliade”(1867), „Numai poetul” (1867-1868), „Întunericul și poetul” (1869), „Epigonii” (1870), textul aparținând, în delimitarea unor cercetători, unei perioade de tranziție.

În poezia „La Heliade”, Eminescu conturează profilul unui creator-model, a unui artist ce inspiră ascensiunea și superioritatea prin artă. Prima strofă denotă crezul poetic, eului creator revenindu-i dreptul să aleagă: *De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune,/ Ghirlanda n-aș alege-o de flori plâpânde, june,/ Ci falnica cunună a bardului bătrân;/ Eu n-aș alege lira vibrândă de iubire,/ Ci ceea care falnic îmi cântă de mărire,/ Cu focul albei Veste aprinde al meu sân*. Cuvântul „bard” este utilizat cu înțelesul de poet național, cântăreț al eroilor și faptelor mari ale acestora. Astfel, este relevat mitul mesianic ca mit poetic fundamental. Ultima strofă a textului face trimitere la lamentațiile profetului Ieremia care prevede ruinarea Ierusalimului, poetul revenind astfel la mit, la textul biblic: *Așfel îți e cântarea, bătrâne Heliade,/ Cum curge profeția unei Ieremiade,/ Cum se răzbun-un vișor zburând din nor în nor*. În ultimele trei versuri din strofă, poetul o evocă pe Erato, muza elegiei, deși face aluzie la înverșunata satiră scrisă de Heliade Rădulescu la adresa lui Grigore Alexandrescu, „Ingratul”: *Ruga-m-aș la Erato să cânt ca Tine, barde,/ De nu în viața-mi toată, dar cântecu-mi de moarte/ Să fie ca „Blestemu”-Ți... să-l cânt, apoi să mor*.

În poezia „Numai poetul” este tratată ideea viabilității în timp a creatorului prin actul artistic, fiind reliefată ipostaza poetului care anulează limitele existenței banale și care tinde să pătrundă în lumea superioară: *Numai poetul,/ Ca păsări ce zboară/ Deasupra valurilor,/ Trece peste nemărginirea timpului*. În fond, cele două strofe corespund unor planuri aflate în antiteză: planul omului obișnuit și cel al omului de geniu, al poetului.

Formula retorică abordată în pașoptism se conturează și în poezia „Întunericul și poetul”, în care poetul poartă semnul genialității și are o misiune profetică: *Tu crezi că eu degeaba m-am scoborât din stele/ Purtând pe frunte-mi raza a națiunii mele?* Mihai Eminescu mizează pe ideea de valoare națională, trecutul istoric, faptele eroice reprezentând surse ale elogiului prin literatură: *Voi să ridic palatul la două dulci surori,/ La Muzică și Dramă...în dalbe sărbători,/ Voi să le-ngân viața*

*și-n cupa lor aurie/ Să torn zi și-ntuneric, dureri și bucurie,/ Să văd trecutu-n viață,
să văd româna dramă,/ Cum din mormânt eroii istoriei îi cheamă.*

În textul „Epigonii” este scoasă în relief exaltarea trecutului literar glorios și critica adresată literaților contemporani lui Eminescu, poetul regăsindu-se în mediul literar decăzut. „Epigonii”, de asemenea, este scrisă în paradigma curentului romantic, având la baza construcției o antiteză. Construcția antitetice a meditației este raportată la conceptele *catharsis* și *mimesis*, acestea situându-se în poziții opuse, care intensifică diferența valorică dintre posteritate și contemporaneitate. *Chatarsisul* este atribuit *titanilor* literaturii române: *Când privesc zilele de-aur a scripturilor române,/ Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine*, iar *mimesisul* le revine epigonilor, aceștia doar purtând masca de creator: *Iar noi? noi, epigonii?.../ Simțiri reci, harfe zdrobite,/ Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrâne, urâte,/ Măști râzânde, puse bine pe-un caracter inimic.*

Prima parte a poeziei este destinată elogiului, a doua parte, criticii. Scriitorii importanți, în opinia lui Eminescu, sunt evocați prin crearea unor metafore: *Cichindeal gură de aur, Mumulean glas cu durere, Liră de argint, Sihleanu – Donici cuib de-nțelepciune*; sau prin referințele la operele reprezentative ale scriitorilor, aici intervenind fenomenul *intertextualității*. Anton Pann este evocat prin opera „Povestea vorbei”, Ion Heliade Rădulescu prin poemul „Anatolida” (*Eliad zidea din visuri și din basme seculare/ Delta biblicelor sfânte, profețiilor amare*), Cezar Bolliac prin versurile intitulate „Clăcașul” (*Bolliac cânta iubagul ș-a lui lanțuri de aramă*), Iancu Văcărescu prin „Primăvara amorului” (*Văcărescu cântând dulce a iubirii primăvară*). Sunt amintiți și alții scriitori români. Costache Negruzzi este evocat prin referința la nuvela „Alexandru Lăpușeanu” (*Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrâne,/ Căci pe mucedele pagini stau domniilor române*), Vasile Cârlova prin poezia „Marșul oștirii române” (*L-ale țării flamuri negre Cârlova oștirea cheamă*), Grigore Alexandrescu prin elegia „Anul 1840” (*Palid stinge – Alexandrescu sânta candel-a sperării,/ Descifrând eternitatea din ruina unui an.*), Dimitrie Bolintineanu prin elegia „O fată tânără pe patul morții” (*Pe-un pat alb ca un lînțoliu zace lebăda murindă,/ Zace palida vergină cu lungi gene, voce blândă*), iar Andrei Mureșanu prin poezia „Un răsunset” (*Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită,/Rumpe coarde de aramă cu o mână amorțită*).

Poetul acordă o atenție deosebită lui Vasile Alecsandri, elogierii rolului acestui scriitor revenindu-i trei strofe. Mihai Eminescu îl numește „rege-al poeziei, vecinic tânăr și fericit”. Mihai Eminescu subliniază complexitatea operei lui Alecsandri, făcând referințe la volumele: „Doine” (*Ce din frunze îți doinește*), „Legende” (*Vre-mea lui Ștefan cel Mare*), „Pasteluri” (*Visul apelor adânce și a stâncelor cărunte*), „Mărgăritărele” (*Sau visând o umbră dulce cu de-argint aripe albe*), „Dridri” (*Când o cântă pe Dridri*).

Conform Leonidei Maniu, „Epigonii” comportă un caracter universal. În articolul său, intitulat *Caracterul universal al poemului „Epigonii”*, autorul aduce o serie de argumente care reliefează ideea că antiteza construită de Eminescu la nivel național, poate fi raportată la nivel universal, tratând o problemă vehiculată în întregul spațiu literar și, mai întâi, în cel uman: „În sfârșit, la cel mai înalt nivel al forței

sale de iradiație universală, dincolo de spațiul spiritual al unei singure sau al mai multor literaturi, ca și de cel al literaturii și artei propriu-zise, *Epigonii* pare a răsfrânge unele modalități de a se manifesta ale spiritului uman însuși.” [11, p. 115]

II. Preponderența textelor de artă poetică în cea de-a doua etapă de creație eminesciană

Pentru a doua etapă de creație eminesciană, am studiat textele ce conțin elemente de *ars poetica* scrise între anii 1872-1881. Ne referim, în acest context, la textele intitulate: „Odin și poetul” (1872), „Aducând cântări mulțime” (1874), „Cărțile” (1876), „Sonet satiric” (1876), „Eu nu cred nici în Iehova” (1876), „Cu gândiri și cu imagini” (1876), „Iambul” (1878), „Învierea” (1878). Încheierea a celei de-a doua etape de creație coincide cu anul apariției „Scrisorii I”, pe care o vom analiza în contextul celei de-a treia etape.

Poezia „Odin și poetul” debutează cu indignarea poetului la bănuială că opera sa va fi lecturată de cititori care admiră și adoptă fără discernământ tot ce este la modă, transformând literatura într-una patetică: *Ei cer să cânt... durerea mea adâncă/ S-o lustruiesc în rime și-n cadențe/ Dulci ca lumina lunii primăvara/ Într-o grădină din Italia./ Să fac cu poezia mea cea dulce/ Damele să suspine, ce frumoase/ Pot fi pentru oricine. Pentru mine/ Nu. Și juni nătângi cu țigarete-n gură, /Frizați, cu sticla-n ochi, cu cioc sub dinți./ Să reciteze versuri de-ale mele/ Spre-acoperi cu-espresia adâncă/ Unei simțiri adevărate – niște mofturi.* În pofida unei receptări sincere, a înțelegerii de către cititori a suferinței trăite de poet, acesta tot s-ar considera nedreptățit, deoarece, pe seama nefericirii lui, ceilalți s-ar consola pe ei înșiși: *O, și de-ați plânge chiar, dacă durerea/ Adevărată și neprefăcută/ V-ar topi ochii și a mea cântare/ V-ar arde sufletul din voi... Atuncea/ E și mai rău – și-atunci și mai puțin/ Va gândi cineva pe un moment/ L-acei nefericit ce le-a avut.* Identificăm astfel, victimizarea poetului, care se consideră util doar prin nefericirea lui generatoare de poezie: *Au nu știi ei cu toții/ Că dacă vor seca a mea durere/ Cu mângâieri – atunci și izvorul/ De cânturi va seca...*

Și în cazul poeziei „Aducând cântări mulțime” poetul se întreabă care va fi viitorul scrierilor sale: *Aducând cântări mulțime/ Și mai bune și mai rele, /Mă întreb cu îndoială/ Cine caută la ele?* Descoperim, prin urmare, preocuparea poetului cu referire la soarta artistului. Mihai Eminescu tratează problema percepției textului, în situația în care acesta este evitat sau rămâne necunoscut, nu din cauza lipsei de valoare, ci fiindcă destinatarul produsului literar manifestă o atitudine neutră sau aceasta lipsește cu desăvârșire. Starea de neliniște a poetului nu este nedreptățită, în acest context amintind de receptarea operei eminesciene în mediul basarabean. În articolul *Receptarea lui Eminescu în Basarabia. Abordări secvențiale*, Maria Șleahțișchi creionează lipsa de acces a basarabenilor la literatura românească de peste Prut, fapt generat, însă, de factorul ideologic. Autoarea remarcă o *recuperare întârziată*: „În „limba moldovenească” opera lui Eminescu începe să fie publicată după moartea lui Stalin. Prima ediție a operei eminesciene apărută în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească datează din anul 1954”. [17, p. 11]

În poezia „Cărțile”, surprindem două nume care demonstrează relația conglutinată între creația eminesciană și literatura universală, fiind surprins fenomenul de

intertextualitate. În text, eul, care se echivalează cu personalitatea lui Eminescu, își exprimă convingerile despre aspectele importante ale poeziei. În prima parte a poeziei, Eminescu își exprimă admirația pentru creația shakespeariană, adoptând stilul expresiv al acestuia: *Shakespeare! adesea te gândesc cu jale,/ Prieten blând al sufletului meu;/ Izvorul plin al cânturilor tale/ Îmi sare-n gând și le repet mereu. /Atât de crud ești tu, ș-atât de moale,/ Furtună-i azi și linu-i glasul tău;/ Ca Dumnezeu te-arăți în mii de fețe/ Și-nveți ce-un ev nu poate să te-nvețe.* În strofa a doua a poeziei, poetul recunoaște influența covârșitoare a unui filosof „al morții”, cum afirmă el, aici conturându-se imaginea lui Schopenhauer: *Mai am pe-un înțelept... cu-acela iar/ Problema morții lumii o dezleg;/ Ș-apoi mai am cu totul pentru mine/Un alt maestru, care viu mă ține...*

Mihai Eminescu nu ezită să schițeze imaginea poeziei într-o manieră ironică în textul „Sonet satiric”, cum creionează imaginea caricaturală a „poetului” în versurile intitulate „Poet”. Poezia este elaborată în timpul campaniei antijunimiste a „Revistei contimporane”, în care are un rol important și V.A. Urechia, criticat în repetate rânduri și în publicistică: *Pișcată-ți este mâna ta de streche,/ De miști în veci condeiu pe hârtie -/ Dureaz-un șir sau fabrică o mie:/ Cuvinte -nouă-or fi, dar blaga veche./ Ce are-n gând un om, aceea scrie,/ Nimic nou tu n-ai de spus, Ureche.*

Poezia „Eu nu cred nici în Iehova” aparține epocii ieșene și aceasta reprezintă o *confesiune subiectivă cu note polemice*. Ultima strofă redă crezul eminescian, poetul declarându-se, categoric, romantic: *Nu mă-ncântați nici cu clasici,/ Nici cu stil curat și antic -/ Toate-mi sunt de o potrivă,/ Eu rămân ce-am fost: romantic.*

Cu referire la textul „Cu gândiri și cu imagini”, se vehiculează ideea că prima strofa a poemului exprimă „cele două părți esențiale” din care este constituită poezia eminesciană, și anume: „structurile de suprafață (conceptuale)” și cele „de profunzime (imaginare)”: *Cu gândiri și cu imagini/ Înnegrit-am multe pagini/ Ș-ale cărții, ș-ale vieții/ Chiar din zorii tinereții.*

Poezia „Iambul” demonstrează perseverența poetului în căutarea formei perfecte, acesta mizând pe elementul prozodic: *De mult mă lupt când în vers măsura,/ Ce plină e ca toamna mierea-n faguri,/ Ca s-o aștern frumos în lungi șiraguri,/ Ce fără piedeci trec sunând cenzura.*” Ultimele două versuri divulgă preferința eminesciană pentru piciorul de vers iambic – unitate metrică a versului compusă din două silabe, dintre care prima este neaccentuată, iar cea de a doua accentuată: *Dar versul cel mai plin, mai blând și pudic,/ Puternic iar – de-o vrea – e pururi iambul.*

În textul intitulat „Învierea”, de asemenea, este tratată problema poeziei. Poetul mediază comunicarea omenirii cu elementul divin, precum preotul oficializează serviciul sacru în scopul propagării credinței și valorilor religioase. Poetul devine un sacerdot, iar poezia un *act sacerdotal*, Eminescu tinzând să se apropie de tradiția poeziei populare cu un caracter de ritual: *C-un muc în mâni moșneagul cu barba ca zăpada,/ Din cărți cu file unse norodul îl învață/ Că moartea e în luptă cu vecinica viață,/ Că de trei zile-nvinge, cumplit muncindu-și prada.*

Observăm, așadar, în a doua etapă de creație, un număr generos de titluri ale unor texte în structura cărora Mihai Eminescu tratează tema poeziei, reliefând elemente de versificație și prozodie, idei cu privire la *forma* și *fondul* poeziei, precum și modele literare care îl inspiră.

III. A treia etapă de creație și consolidarea conștiinței poetice

A treia etapă de creație eminesciană este cea cuprinsă în anii 1881-1883. Deși numărul operelor în care sunt tratate probleme de literatură este mic în această perioadă, considerăm că acum are loc consolidarea conștiinței poetice. Acest fapt este demonstrat de textele: „Scrisoarea I” (1881), „Scrisoarea II” (1881), „Criticilor mei” (1883).

„Scrisoarea I” are o structură modernă, complexă, aceasta împletind o serie de teme regăsite în universul eminescian, printre care se numără poetul și poezia. Mihai Eminescu își dorește să ajungă *poet arhetipal* care, prin poezie, va pătrunde în conștiința universală sau cea superioară: *Pe când luna strălucește peste-a tomurilor bracuri,/ Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri.* În versurile *Ba să vezi... posteritatea este încă și mai dreaptă./ Neputând să te ajungă, crezi c-o vrea să te admire?/ Ei vor aplauda desigur biografia subțire*, poetul sugerează faptul inevitabil de a fi criticat de către posteritate, dar și de către contemporani, în vizorul acestora aflându-se „biografia subțire”, nu valoarea artistică.

În „Scrisoarea II”, Mihai Eminescu subliniază realitatea autentică a poetului. În interogația *De ce pana mea rămâne în cerneală, mă întrebi?/ De ce ritmul nu m'abate cu ispita-i de la trebi?/ Iambii suitori troheii, săltărețele dactile?*, surprindem dezolanta neputință a poetului de a crea, procesul de creație fiind tulburat de intervențiile banalului. În seria de interogații: *De ce nu voiu pentru nume, pentru glorie să scriu?/ Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?*, poetul punctează ideea de valoare poetică și condamnă promovarea mediocrității.

Poezia „Criticilor mei” este adresată, respectiv, criticilor lui Eminescu. **Prima strofă a poeziei** exprimă concepția lui Eminescu despre poet și raritatea adevăratelor valori literare: *Multe flori sunt, dar puține/ Rod în lume o să poarte./ Toate bat la poarta vieții, Dar se scutur multe moarte.* În strofa a doua a poeziei, scriitorul condamnă versurile seci, lipsite de stil și semnificație, considerându-le inutile: *E ușor a scrie versuri,/ Când nimic nu ai a spune,/ Înșirând cuvinte goale/ Ce din coadă au să sune.* Poetul invită criticii la meditație și la autocritică, utilizând drept instrument interogația: *Pentru-a tale proprii patimi,/ Pentru propria-ți viață,/ Unde ai judecătorii,/ Nendurații ochi de gheață?* Ultima strofă a poeziei poartă o nuanță concludivă, dar vine și ca un verdict al neputinței celor care critică neîntemeiat poezia pe care nu au abilitatea s-o înțeleagă și, cel mai important, să o conceapă.

Prin urmare, în această perioadă, remarcăm atitudinea lui Mihai Eminescu față de critică, în încercarea de schițare a unor căi de interpretate a textelor descoperind profilarea unei conștiințe poetice.

Bibliografie:

1. BIDU-VRANCEANU, Angela et. al. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Editura Nemira & Co, 2005. ISBN 973-569-762-9.
2. CĂLINESCU, G. *Curs de poezie. Principii de estetică*. București, 1994. 157 p. ISBN 973-9409-18-0.
3. CĂLINESCU, G. *Opera lui Mihai Eminescu. Vol.2*. București: Academia Română, 2016. 606 p. ISBN973-27-0804-2.
4. CĂLINESCU, G. *Viața lui Mihai Eminescu*. Chișinău: Litera, 1998.
5. CIFOR, Lucia. Între „poezia gramaticii” și „gramatica poeziei”. În: *Studii eminescologice*. Cluj-Napoca: Editura CLUSIUM, 2014, vol. XVI. p. 201-207. ISSN 1454-9115.

6. CURTESCU, Margareta. Un homocantas – poetul, act orfic – poezia. In: *SEMN*. 2010, nr. 4.
7. DUMITRESCU-BUȘULENGA, Zoe. *Eminescu. Creație și cultură*. Editura Nico-dim Caligraful, 2016. 344p.
8. *EMINESCU. Opere: [în 8 vol.]* (coordonatorul ediției: acad. Mihai Cimpoi). 2008. Chișinău: Gunivas, 2016. 5580 p. ISBN 9789975908726.
9. EMINESCU, Mihai. *Opere I*. Ediție critică îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”. București, 1939.
10. EMINESCU, Mihai. *Poezii tipărite în timpul vieții* (ediție critică îngrijită de Perpessicius). București: Editura Vestala, Editura Alutus-D, 1994.
11. MANIU, Leonida. Caracterul universal al poemului „Epigonii”. In: *Studii eminescologice*. Cluj-Napoca: Editura CLUSIUM, 2014, vol. XVI. p. 112-123. ISSN 1454-9115.
12. MANOLESCU, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură* Pitești: Paralela 45, 2008. 1528 p. ISBN 9789734703593.
13. MIHĂILESCU, Dan C. *Întrebările poeziei*. București: Editura Cartea românească, 1998.
14. MILICĂ, Ioan. Poezie și limbaj. In: *Limba Română. Revistă de știință și cultură*. 2010, nr. 9-10.
15. MILICĂ, Ioan. Eminescu despre limbă și literatură. In: *Limba Română. Revistă de știință și cultură*. 2013, nr. 7-8 .
16. PANAITESCU, Val. *Terminologie poetică și retorică*, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994.
17. ȘLEAHTIȚCHI, Maria. Receptarea lui Eminescu în Basarabia. Abordări secvențiale. In: *Studii eminescologice*, Cluj-Napoca: Editura CLUSIUM, 2014, vol. XVI. p. 9-33. ISSN 1454-9115.